

De arbeidsmarkt naar opleiding tot 2000

L. Borghans, A. de Grip en J.A.M. Heijke*

De komende jaren vinden er op de arbeidsmarkt in zowel de vervangingsvraag als de instroom van schoolverlaters belangrijke veranderingen plaats. De arbeidsmarktuitstroom neemt behoorlijk toe, terwijl het opleidingsniveau van de instroom nog steeds hoger blijkt te worden. In dit artikel wordt ingegaan op de invloed die deze veranderingen hebben op het arbeidsmarktperspectief van opleidingen. Hierbij wordt met name ingegaan op de positie van laaggeschoolden en allochtonen.

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de prognoses van de arbeidsmarktperspectieven voor schoolverlaters voor de periode 1995-2000, zoals die zijn opgesteld in het kader van het ROA-informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt¹. Dit informatiesysteem heeft als doel inzicht te verschaffen in de huidige en toekomstige arbeidsmarktpositie van de verschillende beroeps- en opleidingscategorieën. Met het oog op de bruikbaarheid van de informatie voor studie- en beroepskeuzevoorlichting staan de verwachte arbeidsmarktontwikkelingen op middellange termijn hierbij centraal.

De prognoses van het arbeidsmarktperspectief zijn opgebouwd uit vijf componenten. Aan de vraagkant betreft dit de uitbreidingsvraag (1) en de vervangingsvraag (2) en aan de aanbodkant gaat het om de instroom van schoolverlaters (3) op de arbeidsmarkt en om het aanbod van kortdurig werklozen (4) aan het begin van de prognoseperiode. Omdat de arbeidsmarkt van een opleidingstype geen afgesloten segment is, maar onderling verwante opleidingen deels voor dezelfde beroepen opleiden, wordt als vijfde component het substitutie-effect (5) meegenomen, dat de vraag aangeeft die ontstaat als gevolg van vraag-aanbod-discrepancies bij andere opleidingen. Als er bij een 'naburige' opleiding sprake is van een aanbodtekort, ontstaan er extra mogelijkheden voor een baan. Indien er bij verwante opleidingen daarentegen sprake is van een aanbodoverschot, zal

men meer concurrentie ondervinden en gaan er baanmogelijkheden verloren (verdringing).

Startpunt bij de uitbreidingsvraag zijn de werkgelegenheidsprognoses op sectorniveau, die gebaseerd zijn op prognoses van het CPB. De prognoses voor de jaren 1995 en 1996 komen overeen met de kortetermijnprognoses uit het Centraal Economisch Plan 1995. Volgens deze prognoses zal de economische opleving van vorig jaar in 1995 versneld doorzetten en in 1996 enigszins afzwakken. De prognoses voor de jaren 1997 en 1998 zijn gebaseerd op de middellange-termijnprognoses uit 1994². Rekening houdend met de mogelijkheid dat de huidige economische opleving van tijdelijke aard is, is hierbij voorzichtigheidshalve gekozen voor het behoedzame scenario. Voor de jaren 1999 en 2000 is uitgegaan van een voortzetting van de door het CPB voorspelde werkgelegenheidsontwikkeling voor 1997 en 1998.

Voor de periode 1995-2000 zal de werkgelegenheid in arbeidsjaren naar verwachting met bijna 0,6% per jaar groeien. Vanwege de voortdurende toename van het werken in deeltijd, waardoor de verhouding personen-arbeidsjaren steeds groter wordt, is de jaarlijkse werkgelegenheidsstijging in aantallen personen groter dan in arbeidsjaren. Voor de komende jaren wordt een gemiddelde jaarlijkse groei van het aantal werkzame personen verwacht van ruim 0,8% per jaar (zie tabel 1). Dit groeipercentage wijkt nauwelijks af

Tabel 1. Arbeidsmarkt 1990-1994 en prognoses voor 1995-2000, gem. procentuele groei per jaar

	1990-1994	1995-2000
Werkgelegenheidstoename	1,0	0,8
Arbeidsmarktuitstroom	2,2	3,3
Baanopeningen	3,2	4,2
Instroom van schoolverlaters	3,7	3,4

Bron: CBS/CPB/ROA.

* De auteurs zijn verbonden aan het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Rijksuniversiteit Limburg. Aan het hier gepresenteerde onderzoek is verder meegewerkt door Ron Dekker, Jeroen Hoevenberg, Astrid Matheeuwsen, Wendy Smits en Ed Willems.

1. Voor een meer uitvoerige reportage zie ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2000*, ROA-R-1995/3, Maastricht. Een beschrijving van de methodiek wordt gegeven in *Methodiek van het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt 1995*, ROA-W-1995/3.

2. Zie CPB, *Centraal Economisch Plan 1994* en *Centraal Economisch Plan 1995*, Den Haag, 1994 resp. 1995.

van de gemiddelde werkgelegenheids-groei in de eerste helft van de jaren negentig.

Ondanks de geringe werkgelegenheids-groei over de gehele vijftiaarsperiode gezien, wordt toch verwacht dat de arbeidsmarktperspectieven voor schoolverlaters in die periode enigszins zullen verbeteren. Dit verbeterde perspectief kan vooral worden toegeschreven aan de demografische ontwikkeling, waardoor de vervangingsbehoefte sterk aantrekt en de arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters enigszins zal afnemen. Was de uitstroom van de arbeidsmarkt in de eerste helft van de jaren negentig nog slechts 2,2% op jaarbasis, voor de periode 1995-2000 wordt een gemiddelde jaarlijkse arbeidsmarkt-uitstroom van werkenden van 3,3% verwacht. Dit betekent, in vergelijking met de jaren 1990-1994, een toename van het aantal vrijkomende arbeidsplaatsen van jaarlijks gemiddeld 60.000 personen.

Samengevat blijkt dus dat tussen 1995 en 2000 de werkgelegenheid naar verwachting met een kwart miljoen zal toenemen, terwijl meer dan een miljoen werkenden de arbeidsmarkt zullen verlaten. Dit betekent macro gezien dat 80% van alle baanopeningen ontstaat doordat vertrekkend personeel vervangen moet worden. Omdat voor een openvallende plaats niet altijd een nieuwkomer met dezelfde opleidingsachtergrond wordt gevraagd, leidt niet de volledige arbeidsmarktuitstroom tot vervangingsvraag³, maar gedeeltelijk ook tot uitbreidingsvraag naar andere opleidingstypen.

Naast deze toename van de arbeidsmarktuitstroom valt te verwachten dat schoolverlaters meer dan evenredig zullen profiteren van de voorspelde werkgelegenheids-groei. Dit komt omdat een relatief groot deel van de toename van het aanbod op de arbeidsmarkt bestaat uit de instroom van WAO'ers, herintreders en immigranten die doorgaans een zwakke positie op de arbeidsmarkt innemen. Bovendien loopt de gemiddelde jaarlijkse arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters, uitgedrukt in procenten van de werkzame bevolking, terug van 3,7% naar 3,4%⁴.

Uitbreidingsvraag per opleidingsniveau

Veranderingen in de vraag voor een opleidingstype kunnen diverse oorzaken hebben. In de toegepaste prognosemethodiek wordt rekening gehouden met veranderingen van de werkgelegenheid naar bedrijfssector, de beroepenstructuur van de werkgelegenheid naar bedrijfssector, de opleidingenstructuur van beroepen en het optreden van substitutieprocessen als gevolg van vraag-aanbod discrepanties bij andere opleidingen. In tabel 2 wordt daarom aangegeven in welke mate de vraag naar arbeid per opleidingsniveau als gevolg van bedrijfssector-, beroeps-, opleidings- en substitutie-effecten de komende vijf jaar naar verwachting zal veranderen. Hierbij dient overigens opgemerkt te worden dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen de begrippen 'vraag' en 'werkgelegenheid'. Als de vraag naar arbeid met een

Tabel 2. Componenten van de werkgelegenheidsverschuivingen per opleidingsniveau, netto effecten, 1995-2000

	sectoreffect	beroepseffect	opleidingseffect (upgrading)	substitutie-effect (verdringing)	totaal
Basisonderwijs	4,2	-4,2	-13,1	-1,7	-14,8
Mavo, vbo	4,0	-3,1	-5,4	-3,2	-7,7
Havo/vwo, mbo/llw	4,6	-1,0	1,8	-0,7	4,7
Hbo	3,7	5,8	4,9	3,8	18,2
Wo	3,7	7,1	9,3	7,2	27,3
Totaal (netto)	4,2	0	0	0	4,2
Totale verschuivingen	4,6	3,6	4,9	2,9	10,6

Bron: ROA.

bepaalde opleidingsachtergrond achterblijft bij het aanbod, zullen niet alle betrokkenen vanzelfsprekend werkloos worden. Een deel zal toch een baan bemachtigen door werk te accepteren tegen een lagere beloning, beneden het opleidingsniveau of tegen andere minder gunstige arbeidsvoorwaarden⁵. Onder de vraag wordt daarom verstaan de hoeveelheid werk die verkregen zou kunnen worden bij gelijkblijvende arbeidsmarkt-condities, terwijl bij de werkgelegenheid alle banen worden meegerekend. De spanning tussen vraag en aanbod geeft het beste beeld van de perspectieven van een opleidingsrichting. Hierbij wordt in het midden gelaten hoe deze spanning zich zal manifesteren. Dit kan, bij voorbeeld een aanbodoverschot, zowel door het optreden van werkloosheid, als door een verslechtering van de arbeidsmarktpositie gemeten in beloning en aard van het werk.

De vraagveranderingen in tabel 2 hebben betrekking op de netto-effecten per opleidingsniveau, waarbij de positieve en negatieve verschuivingen bij de verschillende opleidingstypen op hetzelfde niveau tegen elkaar wegvallen. Omdat het ook interessant is na te gaan wat de bijdrage van ieder effect op de veranderingen in de vraag is, wordt in de laatste regel van tabel 2 tevens een beeld gegeven van de totale hoeveelheid verschuivingen.

Uit de tabel blijkt dat op basis van de groei van de werkgelegenheid in de verschillende bedrijfssectoren voor alle opleidingsniveaus een groei in de vraag zou mogen worden verwacht. Dit bedrijfssectoreffect is het grootst voor het mbo/leerlingwezen-niveau, gevolgd door het basisonderwijs. De kleinste groei zou verwacht mogen worden voor de opleidingen op hbo- en wo-niveau. Dit wordt veroorzaakt door de verwachte daling van de werkgelegenheid bij de overheid. De verschillen tussen de niveaus zijn

3. De vervangingsvraagprognose is opgesteld met behulp van een cohort-componentenmethode op basis van de beroeps- en opleidingsspecifieke geslachts- en leeftijdsopbouw van de beroepsbeoefenaren.

4. Hierbij is rekening gehouden met het afschaffen van de militaire dienstplicht, waardoor een eenmalige versnelling van het arbeidsaanbod van schoolverlaters zal optreden.

5. Zie M. Wieling en L. Borghans, *Discrepancies between demand and supply and adjustment processes on the labour market*, ROA-RM-1995/4E.

overigens niet groot. Terwijl er in totaliteit sprake is van 4,2% groei in vijf jaar, wordt voor hbo een bedrijfssectoreffect van 3,7% en voor mbo/leerlingwezen van 4,6% verwacht.

Binnen bedrijfssectoren groeien echter niet alle beroepen even hard. Het beroepseffect is negatief voor basisonderwijs, vbo en mbo/leerlingwezen, terwijl het tot een forse groei zal leiden van de vraag op hbo- en wo-niveau. Het verlies aan vraag als gevolg van dit beroepseffect is voor het basisonderwijs zo groot dat het positieve bedrijfssectoreffect vrijwel volledig verloren gaat. Voor het hbo en wo betekent dit beroepseffect meer dan een verdrievoudiging van de toename van de vraag.

Werkgevers blijken voor dezelfde functie steeds hogere opleidingseisen te stellen. Ook het opleidings-effect leidt daarom vooral voor ongeschoolde arbeidskrachten tot een forse daling van de vraag. In mindere mate is dit ook het geval bij de vraagontwikkeling op vbo-niveau. Hbo en wo winnen daarentegen als gevolg van het opleidingseffect een behoorlijk aandeel van de vraag, terwijl ook de vraag op mbo/leerlingwezen-niveau een positief effect ondervindt van deze kwalificatieverschuivingen.

De substitutie-effecten bewerkstelligen een verder verlies aan vraag voor de vbo-opgeleiden en in iets mindere mate de ongeschoolde arbeidskrachten. Deze laagste opleidingsniveaus leiden sterk onder de verdringing door middelbaar opgeleiden. Ook voor

het mbo/leerlingwezen is er per saldo nog net sprake van een negatief substitutie-effect. Verschillende opleidingen in het hbo en met name wo profiteren juist van het tekortschietende aanbod van andere opleidingen. De grootste bijdrage aan de veranderingen in de vraag wordt geleverd door het opleidingseffect. Het bedrijfssector- en beroepseffect zijn echter ook substantieel. De verschuivingen in de vraag als gevolg van het substitutie-effect zijn echter minder omvangrijk.

Baanopeningen

Uitbreidingsvraag en vervangingsvraag vormen te zamen de baanopeningen voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Tabel 3 geeft een overzicht van de opleidingstypen met relatief gezien het hoogste en laagste aantal baanopeningen. De ranglijst van de opleidingstypen met verhoudingsgewijs de meeste baanopeningen is geheel gevuld met opleidingstypen binnen het hoger onderwijs. Hoewel bij veel opleidingen ook de vervangingsvraag relatief hoog is, is bij de meeste opleidingstypen het grootste deel van de baanopeningen het gevolg van de erg hoge uitbreidingsvraag. Uitzondering hierop is wo theologisch. Het hoge aantal baanopeningen voor deze opleidingscategorie is vooral het gevolg van de erg hoge vervangingsbehoefte. Overigens is ook bij wo dier-, genees- en tandheelkunde sprake van een hoge vervangingsvraag doordat relatief veel artsen de komende vijf jaar met pensioen zullen gaan.

De laagste aantallen baanopeningen worden verwacht voor enkele opleidingsrichtingen op vbo-niveau en de mbo-opleidingen toerisme en recreatie en secretariael. Deze opleidingen hebben voor het merendeel te kampen met een krimpde vraag. Daardoor is het aantal baanopeningen voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt geheel afhankelijk van de mate waarin de uitstroom van werkenden met de desbetreffende opleidingsachtergrond wordt vervangen door nieuwkomers met dezelfde opleiding. Een uitzondering hierop vormt de opleiding mbo toerisme en recreatie. Het geringe aantal baanopeningen bij deze relatief jonge opleiding is vooral het gevolg van de zeer lage vervangingsbehoefte.

Het aanbod van afgestudeerden

Voor het bepalen van de toekomstige arbeidsmarkt-situatie worden de vraagprognoses geconfronteerd met het boven de markt zwevende aanbod van kortdurig werklozen en de verwachte instroom van nieuwkomers op de arbeidsmarkt. De arbeidsmarktinstroomprognose bouwt voort op de leerlingenprognoses in de Referentieraming 1995 van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Op de bewakingsopleidingen op vbo-niveau na, hebben alle opleidingstypen waarvoor een relatief hoge instroom van schoolverlaters wordt verwacht betrekking op het hoger onderwijs. Vooral de economische en bedrijfskundige opleidingen zijn daarbij sterk vertegenwoordigd. Hieruit blijkt dat de hoge arbeidsmarktinstroom van de afgelopen jaren bij deze opleidingstypen de komende jaren nog niet zal stagneren,

Tabel 3. Opleidingstypen met het hoogste en laagste aantal baanopeningen 1995-2000, totaal aantal en gem. jaarlijks percentage

Opleidingstype	Prognose 1995-2000	
	aantal	%
<i>Veel baanopeningen</i>		
WO econom(etr)ie en accountancy	22.600	9,3
WO elektrotechniek en techn. informatica	6.600	8,7
WO bedrijfskunde	4.700	8,5
WO informatica	2.000	8,3
HBO bedrijfsinformatica	13.300	8,2
WO theologisch	2.400	8,1
HBO accountancy	12.500	8,1
WO wis- en natuurwetenschappen	17.600	7,7
VBO bewaking	4.300	7,6
WO werktuigbouwkunde	3.500	7,4
WO dier-, genees- en tandheelkunde	20.700	7,2
WO (weg- en water)bouwkunde	7.200	7,2
<i>Weinig baanopeningen</i>		
VBO verkoop en handel	1.500	0,9
MBO toerisme en recreatie	1.000	1,3
VBO consumptieve techniek	1.700	1,7
VBO administratie	5.800	1,8
VBO motorvoertuigtechniek	5.300	2,1
VBO grafische techniek	800	2,1
VBO elektrotechniek	7.000	2,2
VBO bouwtechniek	17.300	2,4
VBO installatietechniek	1.200	2,4
MBO/LLW secretariael	12.100	2,4

Bron: ROA.

al neemt het aantal instromers op de arbeidsmarkt in vergelijking tot de instroom in de eerste helft van de jaren negentig wel af. Hetzelfde doet zich voor bij de universitaire rechten- en informaticastudies. Een belangrijke tendens in het aanbod is de sterk teruglopende arbeidsmarktinstroom van mavo'ers, vbo'ers en ongeschoolden. Steeds meer schoolverlaters blijken een diploma op tenminste mbo/leerlingwezen-niveau te behalen.

De arbeidsmarkt in 2000

Door de verwachte vraag- en aanbodstromen met elkaar te confronteren wordt een indicatie van de toekomstige arbeidsmarktperspectieven per opleiding verkregen. Hiertoe wordt voor de verschillende opleidingstypen de indicator toekomstige arbeidsmarktsituatie (ITA) berekend. Op basis van de scores van de ITA wordt in tabel 4 een typering gegeven van de perspectieven (goed, redelijk, matig of slecht) voor de nieuwkomers op de arbeidsmarkt met de desbetreffende opleidingsachtergrond. Uit de tabel blijkt dat er, afgezien van de ongeschoolde arbeidskrachten, op elk opleidingsniveau zowel richtingen met goede als met slechte perspectieven voorkomen. Over het algemeen zijn de perspectieven bij de lager- en middelbaar opgeleiden echter slechter dan bij de hoger opgeleiden. Vooral op hbo- en wo-niveau zijn er veel opleidingstypen met een goed arbeidsmarktperspectief. Slechts 18% van de hbo'ers en 28% van de wo'ers die de komende jaren hun intrede zullen doen op de arbeidsmarkt, heeft een opleidingsachtergrond met een matig of slecht perspectief, tegenover maar liefst 63% van de vbo'ers en 56% van de mbo'ers.

De keerzijde van een gunstig arbeidsmarktperspectief is, dat er aan de vraagzijde problemen bij de recruitering van personeel kunnen ontstaan. Naar verwachting zullen vooral de overige commerciële dienstverlening, de overheid en de kwartaire dienstensectoren bij een groot aantal opleidingsrichtingen in het hoger onderwijs wervingsproblemen ondervinden. Voor de andere bedrijfssectoren worden er met name bij bepaalde technische opleidingsrichtingen wervingsproblemen verwacht. Hierbij gaat het naast de hoger opgeleide technici in de richtingen elektrotechniek en technische informatica, (weg- en water)bouwkunde en haven en vervoer, om een tweetal mbo/leerlingwezen-opleidingen, te weten fijnmechanische techniek en medisch laboratorium. De verwachte knelpunten in de overige commerciële dienstverlening kunnen overigens ook consequenties hebben voor de andere bedrijfssectoren. In de zakelijke dienstverlening wordt immers hoofdzakelijk werk verricht in opdracht voor andere bedrijfssectoren. Heel direct geldt dat bij voorbeeld voor de detachingsbureaus, uitzendbureaus e.d., die zorg dragen voor de recruitering van flexibel inzetbare arbeid voor de bedrijven en instellingen in de andere sectoren van de economie.

Tabel 4. Indicator toekomstige arbeidsmarktsituatie (ITA) naar opleidingstype in 2000

Opleidingstype	ITA	arbeidsmarkt-situatie
<i>Basisonderwijs</i>	1,08	matig
<i>MAVO, VBO</i>		
MAVO, onderbouw HAVO/VWO	1,01	redelijk
VBO landbouw en natuurlijke omgeving	1,07	matig
VBO bouwtechniek	1,07	matig
VBO installatietechniek	1,13	matig
VBO mechanische techniek	1,04	redelijk
VBO motorvoertuigtechniek	1,11	matig
VBO elektrotechniek	1,01	redelijk
VBO grafische techniek	1,07	matig
VBO consumptieve techniek	1,29	slecht
VBO textiel- en ledertechniek	1,07	matig
VBO haven en vervoer	0,97	goed
VBO administratie	1,14	matig
VBO verkoop en handel	1,22	slecht
VBO verzorging	0,99	goed
VBO bewaking	1,06	matig
<i>HAVO/VWO, MBO/LLW</i>		
HAVO/VWO bovenbouw	1,13	matig
MBO/LLW landbouw en natuurlijke omgeving	1,11	matig
MBO technisch laboratorium	1,06	matig
MBO/LLW bouwkunde	1,03	redelijk
MBO/LLW weg- en waterbouwkunde	1,07	matig
MBO/LLW metaalkunde	1,07	matig
MBO/LLW fijnmechanische techniek	0,93	goed
MBO/LLW werktuigbouwkunde	1,06	matig
MBO/LLW motorvoertuigtechniek	1,22	slecht
MBO/LLW elektrotechniek	1,06	matig
MBO/LLW grafische techniek	0,99	goed
MBO/LLW consumptieve techniek	1,06	matig
MBO/LLW procestechniek	1,03	redelijk
MBO/LLW textiel- en ledertechniek	1,00	goed
MBO/LLW haven en vervoer	0,98	goed
MBO/LLW verpleging en medische assistentie	1,00	goed
MBO/LLW medisch laboratorium	0,94	goed
MBO/LLW handel	1,05	redelijk
MBO/LLW administratief	1,12	matig
MBO toerisme en recreatie	1,26	slecht
MBO/LLW commercieel	1,10	matig
MBO/LLW secretariaat	1,11	matig
MBO bestuurlijk-juridisch	0,91	goed
MBO sociaal-cultureel	1,20	slecht
MBO/LLW verzorging	1,14	matig
MBO/LLW horeca en uiterlijke verzorging	1,07	matig
MBO politie en defensie	0,95	goed
<i>HBO</i>		
HBO onderwijs	0,93	goed
HBO tolk en vertaler	0,95	goed
HBO landbouw en milieukunde	1,07	matig
HBO technisch laboratorium	0,85	goed
HBO (weg- en water)bouwkunde	0,83	goed
HBO werktuigbouwkunde	0,98	goed
HBO elektrotechniek en technische informatica	0,94	goed
HBO haven en vervoer	0,79	goed

(vervolg tabel 4)

HBO medisch laboratorium	0,91	goed
HBO verpleging en paramedisch	0,94	goed
HBO bedrijfseconomie	1,08	matig
HBO accountancy	0,73	goed
HBO bedrijfsinformatica	0,77	goed
HBO toerisme en recreatie	1,10	matig
HBO commerciële economie	1,22	slecht
HBO technische bedrijfskunde	1,13	matig
HBO bestuurlijk-juridisch	0,92	goed
HBO sociaal-cultureel	0,99	goed
HBO kunst	0,91	goed
HBO politie en defensie	0,99	goed
WO		
WO letteren	1,07	matig
WO theologisch	0,79	goed
WO landbouw en milieukunde	1,00	goed
WO wis- en natuurw.	0,83	goed
WO (weg- en water)bouwkunde	0,76	goed
WO werktuigbouwkunde	1,00	goed
WO elektr. en techn. informatica	0,86	goed
WO dier-, genees- en tandh.	0,83	goed
WO farmacie	0,98	goed
WO econom(etr)ie en acc.	0,88	goed
WO bedrijfskunde	1,03	redelijk
WO informatica	0,93	goed
WO juridisch	1,10	matig
WO bestuurlijk	0,88	goed
WO sociaal-cultureel	0,97	goed
WO kunst	1,19	slecht

Bron: ROA.

De onderkant van de arbeidsmarkt

Voor geschoold werk is – zoals onder meer bleek uit tabel 2 – meer en meer een opleiding op minstens mbo/leerlingwezeniveau noodzakelijk. Voor wat betreft het onderwijs- en scholingsbeleid blijft het daarom wenselijk om het arbeidsaanbod aan de onderkant van de arbeidsmarkt te verkleinen door zoveel mogelijk schoolverlaters met een startkwalificatie de arbeidsmarkt te laten opgaan, of op wat oudere leeftijd alsnog een startkwalificatie te laten behalen. Gezien de verwachte arbeidsmarktperspectieven op het niveau mbo/leerlingwezen, liggen voor hen de grootste kansen op een positieverbetering bij de opleidingen fijnmechanische techniek, medisch laboratorium, politie en defensie, haven en vervoer, grafische techniek, textiel- en ledertechniek en verpleging en medische assistentie. Hoewel er altijd een groep zal overblijven die niet op het gewenste niveau geschoold kan worden, betekent dit in twee opzichten een verbetering van de situatie. In de eerste plaats versterkt dit beleid de arbeidsmarktpositie van de groep die een startkwalificatie weet te behalen. Zij sluiten daarmee immers aan bij de steeds hogere eisen die aan vakarbeiders gesteld worden. Daarnaast betekent een vergrote doorstroom naar de middelbare opleidingen dat de vraag naar laag- of ongeschoolde arbeid ook terecht komt bij hen die werkelijk

afhankelijk zijn van deze banen. De gunstige perspectieven voor bepaalde vbo-opleidingen en ook de redelijke perspectieven voor het mavo, laten zien dat de vergrote doorstroom naar het mbo/leerlingwezen in zekere zin al vruchten kan gaan afwerpen.

Overigens blijkt uit de analyses met betrekking tot de vervangingsvraag dat op de lagere niveaus de uitstroom al snel op gang komt. Dit kan er op duiden dat het werk voor degenen die afhankelijk blijven van het laaggeschoolde segment dermate belastend is, dat een groot deel van de werkenden voortijdig de arbeidsmarkt moet verlaten. Om ook de groep die geen mbo/leerlingwezen-kwalificatie weet te behalen perspectieven te bieden op de arbeidsmarkt zullen volwaardige functies op dit niveau vereist blijven. Wellicht is het mogelijk doelbewust bepaalde taken van middelbare beroepen over te hevelen naar functies die baanopeningen bieden aan de onderkant van de arbeidsmarkt⁶. Hierdoor zou passende werkgelegenheid voor laaggeschoolden beschikbaar blijven, terwijl tevens de effectiviteit van de arbeid op middelbaar niveau vergroot zou worden.

Allochtonen

Allochtonen arbeidskrachten hebben op basis van hun opleidingsachtergrond een duidelijk minder gunstig arbeidsmarktperspectief dan de gemiddelde Nederlandse beroepsbevolking. Ook tussen de verschillende groepen allochtonen zijn de verschillen echter groot. Het is derhalve van groot belang de diverse categorieën allochtonen duidelijk te onderscheiden. In tabel 5 wordt daarom onderscheid gemaakt tussen de allochtonen uit de landen die in de Wet Bevordering Evenredige Arbeidsdeelname Allochtonen (WBEAA) worden genoemd⁷ en de allochtonen afkomstig uit de overige landen.

De arbeidsmarktpositie van allochtonen uit landen die genoemd worden in de WBEAA is inderdaad aanmerkelijk slechter dan de positie van de Nederlanders en de overige allochtonen die overwegend uit westerse landen afkomstig zijn. Bij zowel de uitbreidingsvraag per opleidingstype als de uitbreidingsvraag per beroepsklasse blijven de allochtonen uit de WBEAA-landen sterk achter bij de anderen. De uitbreidingsvraag per opleidingstype voor de WBEAA-doelgroep is zelfs negatief. Met name de positie van Turken en Marokkanen is erg zwak. Het feit dat de positie per opleidingstype nog minder florissant is dan per beroepsklasse duidt erop dat deze allochtonen een opleidingsachtergrond hebben die binnen hun beroep steeds minder gevraagd wordt. Gezien

6. Zie ook Ch.M. Nijman, B.L.M.N. Durlinger, A.M.C. Jansen, *Herontwerp van laaggeschoold werk; een studie naar denkbare vormen van functiesplitsing en -differentiatie*, OSA-werkdocument W 128, Den Haag, 1995.

7. In de WBEAA worden overigens ook allochtonen van de tweede generatie – d.w.z. kinderen van ouders die in één van de betreffende landen zijn geboren of de nationaliteit van dit land hebben – tot de doelgroep gerekend. Hier wordt de CBS-definitie gehanteerd die alleen rekening houdt met de positie van de eerste generatie, tenzij men nog niet de Nederlandse nationaliteit heeft.

de voortdurende upgrading van de kwalificatie-eisen zal de arbeidsmarktpositie van deze groepen dan ook verzwakken, indien er geen sprake is van verdere scholing.

Het is opvallend dat de perspectieven van de allochtonen uit een aantal niet-WBEAA-landen gunstiger zijn dan de gemiddelde perspectieven van Nederlanders. Dit komt aan de ene kant doordat het hier gaat om personen met een relatief hoog opleidingsniveau, maar ook omdat er waarschijnlijk sprake is van een 'pull-effect'. Juist bij beroepsklassen en opleidingstypen waar tekorten bestaan, blijken mensen uit deze landen te worden aangetrokken. Met name uit de Verenigde Staten en Oost-Europa komen veel werkenden met een opleidingsachtergrond met gunstige perspectieven.

Besluit

Hoewel de arbeidsmarkten van de verschillende opleidingstypen zeker geen afgeschotte segmenten vormen, blijken er aanzienlijke verschillen te bestaan tussen de arbeidsmarktperspectieven van de diverse opleidingsrichtingen. Op elk niveau zijn zowel opleidingen met een goed als met een slecht perspectief te vinden. Desalniettemin blijken de kwalificatie-eisen die werkgevers stellen steeds hoger te worden. Steeds meer schoolverlaters betreden echter de arbeidsmarkt met tenminste een mbo/leerlingwezen-diploma. Hierdoor speelt het aanbod in op de veranderingen aan de vraagkant. Niet alleen voor deze beter opgeleiden, maar ook voor degenen die met een lager opleidingsniveau de arbeidsmarkt betreden, betekent dit per saldo een verbetering van de

Tabel 5. Gemiddelde jaarlijkse uitbreidingsvraag en gemiddelde indicator toekomstige arbeidsmarktsituatie naar land van herkomst

Etniciteit	uitbreidingsvraag per opleidingstype	uitbreidingsvraag per beroepsklasse	ITA
<i>niet-WBEAA-landen</i>			
Nederlanders	0,8	0,8	1,02
Zuidelijke EU-landen	-0,2	0,3	1,04
Overige EU-landen	1,3	1,4	1,00
Oost-Europa	1,8	1,1	0,99
Amerikanen	2,5	1,8	1,00
Indonesiërs/Ind. Nederlanders	1,4	1,2	1,00
Overige Aziaten	0,8	1,0	1,03
Tot. niet-WBEAA-landen (excl. NI)	1,2	1,1	1,01
<i>WBEAA-landen</i>			
Turken	-1,2	0,1	1,05
Marokkanen	-1,1	0,0	1,06
Surinamers	0,3	0,6	1,03
Antillianen/Arubanen	0,8	0,6	1,02
Totaal WBEAA-landen	-0,2	0,4	1,04

Bron: ROA.

positie. Vooral allochtonen blijken duidelijk achter te blijven in de nog steeds voortdurende upgrading van de arbeid.

Lex Borghans, Andries de Grip en Hans Heijke